

AZƏRBAYCANDA YERLİ ÖZÜNÜİDARƏETMƏ MƏSƏLƏLƏRİNİN EKSPERT QIYMƏTLƏNDİRMƏSİ №2

Bələdiyyələrin icra hakimiyyətindən müstəqil şəkildə həyata keçirdikləri səlahiyyətlər

Azərbaycanda yerli özünüidarəetmə sisteminin əsasları Konstitusiyanın 142-146-cı maddələrində tənzimlənmiş, 144-cü maddəsi bələdiyyələrin aşağıdakı konstitusion səlahiyyətlərini qeyd etmişdir:

- bələdiyyə üzvlərinin səlahiyyətlərinin tanınması, qanunla müəyyən edilmiş hallarda onların səlahiyyətlərinin itirilməsi və səlahiyyətlərinə xitam verilməsi;
- bələdiyyənin reqlamentinin təsdiq edilməsi;
- bələdiyyənin sədrinin və onun müavinlərinin, daimi və başqa komissiyaların seçilməsi;
- yerli vergilərin və ödənişlərin müəyyən edilməsi;
- yerli büdcənin və onun icrası haqqında hesabatların təsdiq edilməsi;
- bələdiyyə mülkiyyətinə sahiblik, ondan istifadə və onun barəsində sərəncam;
- yerli sosial müdafiə və sosial inkişaf proqramlarının qəbul və icra edilməsi;
- yerli iqtisadi inkişaf proqramlarının qəbul və icra edilməsi;
- yerli ekoloji proqramların qəbul və icra edilməsi.

Konstitusion səlahiyyətlərə nəzər yetirdikdə bu səlahiyyətlər ümumi mövzuları əhatə edir və yuxarıda qeyd edilən hər bir səlahiyyət özü ilə bərabər çox mövzuları əhatə edir. İstər konstitusiya, istərsə də bələdiyyələr haqqında qanunvericilik aktlarında böyükşəhər bələdiyyələri, şəhər bələdiyyələri, kənd və rayon bələdiyyələri kimi təsnifatlaşdırılma aparılmamış, müxtəlif inzibati ərazi bölgü səviyyəsində mövcud olan bələdiyyələr üçün universal qanunvericilik norması, o cümlədən səlahiyyətlər hazırlanmışdır. Bu baxımdan bundan sonrakı bütün mülahizələr bütün bələdiyyələrə şamil ediləcək.

Konstitusiyanın 144-cü maddəsində 3 bənddə qeyd edilən məsələlər hüquqi baxımdan tam müstəqil həyata keçir. Qeyd edilən bəndlərin ümumi cəhəti onların bələdiyyələrin təşkilati idarəçiliyi ilə bağlıdır.

Dördüncü bənddə qeyd edilən yerli vergilərin və ödənişlərin müəyyən edilməsi məsələsində isə yerli vergilər-xüsusi ilə torpaq vergisi Vergilər Məcəlləsinin 206.3-cü maddəsi və əmlak vergisi Vergilər Məcəlləsinin 199-cü maddəsi ilə tənzimləndiyi üçün burada bələdiyyənin “vergi muxtariyyəti” mövcud deyil və bunu dəyişdirmək imkanına malik deyil. Lakin bələdiyyə mülkiyyətində olan əmlakın özəlləşdirilməsi və icarəsi ilə bağlı müəyyən qaydalar çərçivəsində müstəqilliyə malikdir.

Altıncı bəndlə bağlı əsas məhdudiyyətlərdən biri bələdiyyələrin mülkiyyətində olan torpaqların özəlləşdirilməsi və ya icarəyə verilməsi ilə bağlı bəzi məhdudiyyətlər mövcuddur. Bunlardan ən vacibi bələdiyyə mülkiyyətində olan torpaq sahələrinin özəlləşdirilməsi və ya satışında hərracların təşkil edilməsi öhdəliyi mövcuddur.

Ayrıca Bələdiyyə Torpaqlarının İdarəedilməsi Haqqında Qanunun 9.2-ci maddəsinin müddəalarına görə bələdiyyə torpaqlarının satışı ərazinin inkişaf planları, yerquruluşu, yaşayış məntəqələrinin baş planı və şəhərsalma sənədləri əsasında qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada yerli özünüidarə orqanları tərəfindən həyata keçirilir. Bu kontekstdə dəyərləndirildikdə ərazilərdə baş planın hazırlanması yerli icra hakimiyyətlərinə ikili tabelikdə

olan şəhərsalma və arxitektura idarəsinə aid olan məsələlər olduğu üçün bələdiyyə mülkiyyətində olan torpaqların satışında ciddi maneələr törədir.

Kənd təsərrüfatı təyinatlı torpaqların təyinatından kənar istifadəsi, habelə satışı da bələdiyyələrə qadağan edilmişdir. Bu mənada 6-cı bənddə qeyd edilən bələdiyyə mülkiyyətinə sahiblik, ondan istifadə və onun barəsində sərəncam sahəsində bələdiyyələrin torpaqdan istifadə məsələsində ciddi maneələr mövcuddur.

Digər bəndlərdə (7-9) qeyd edilən yerli sosial müdafiə, iqtisadi inkişaf və yerli ekoloji problemlərin qəbul edilməsi və icra edilməsi səlahiyyətlərinə gəldikdə isə, burada ən vacib məhdudiyyətlər Bələdiyyələrin Statusu Haqqında Qanunun 4.6-cı maddəsindəki tənzimləmələrdən irəli gəlir.

Qanunun 4-cü maddəsi yerli sosial müdafiə və sosial inkişaf proqramları, 5-ci maddə yerli iqtisadi inkişaf proqramları, 6-cı maddə yerli ekoloji proqramları haqqında tənzimləmələri nəzərdə tutur. Hər üç maddənin oxşar cəhətlərindən biri bələdiyyələrin bu sahədə səlahiyyətləri dövlət orqanlarının səlahiyyətləri və dövlət proqramlarında nəzərdə tutulan fəaliyyətlərdə dövlət orqanlarına verilən səlahiyyətlərlə məhdudlaşır. Belə nəticəyə gəlmək olar ki, bələdiyyələr sosial-iqtisadi və ekoloji məsələlərdə səlahiyyətlərini müstəqil olaraq yalnız bələdiyyə mülkiyyəti üzərində həyata keçirə bilirlər.

Hər üç maddənin oxşar cəhətlərindən biri də həmin maddələrdə qeyd edilən mövzulardakı fəaliyyətlərində “əhatə edə bilər” sözlərinin istifadəsi bələdiyyələrə konkret bir vəzifə öhdəliyi kimi qeyd etmir. Bu, həm də bələdiyyələrin səlahiyyətlər üzrə əhatə dairəsinin dövlət orqanlarının səlahiyyətlərinə görə məhdudlaşdırılmasının məntiqi nəticəsidir.

Bələdiyyələrin Statusu Haqqında Qanunun 4.6-cı maddəsində bələdiyyələrin 23 məsələdə səlahiyyətlərin olduğu müəyyənləşmişdir:

1. təhsil, səhiyyə, mədəniyyət, yaşayış və qeyri-yaşayış binalarının saxlanması və istifadəsi,
2. sanitariya müəssisələrinin təşkili, saxlanması və inkişafı,
3. mənzil tikintisi,
4. yerli əhəmiyyətli su mənbələrindən istifadə,
5. su təchizatının və kanalizasiya təsərrüfatının təşkili, saxlanması və inkişafı,
6. yanacaq təchizinin və satışının təşkili,
7. bələdiyyə yollarının tikilməsi və saxlanması,
8. yerli nəqliyyat və rabitə xidmətinin təşkili,
9. ticarət, ictimai iaşə və məişət xidmətinin təşkilinə şərait yaradılması,
10. mədəniyyət müəssisələrinin inkişafına yardım göstərilməsi,
11. tarix və mədəniyyət abidələrinin saxlanması,
12. informasiya xidmətinin təşkili,
13. kütləvi informasiya vasitələrinin fəaliyyəti üçün şərait yaradılması,
14. kimsəsizlərə, xəstələrə, qocalara, maddi imkansızlara, valideyn himayəsindən məhrum olmuş, həmçinin istedadlı uşaqlara əlavə yardım,
15. fiziki tərbiyə və idmanın inkişafına yardım göstərilməsi,
16. əhalinin məşğulluğuna, adamların peşələri üzrə işlə təmin olunmasına gənclərin sosial hüquqi müdafiəsinə,
17. ailə kəndli təsərrüfatının inkişafına kömək göstərilməsi,
18. mövcud qəbiristanlıq ərazilərinin qorunması, yeni qəbiristanlıq ərazilərinin ayrılması,
19. yas mərasimlərinin təşkili üçün binaların təmiri və yenilərin qurulması,

20. yas mərasimlərinin, o cümlədən əhalinin aztəminatlı təbəqəsindən olan mərhumlardan dəfn və yas mərasimlərinin təşkilinə yardım göstərilməsi,
21. bələdiyyə ərazisində yaşıllaşdırma və abadlaşdırma işlərini həyata keçirilməsi,
22. məişət tullantılarının idarə olunması,
23. suyun, havanın və torpağın çirklənməsinə qarşı tədbirlərin alınması.

Qeyd edilən məsələlərdə 18-20-ci mövzular üzrə tənzimlənən cümlədə “nəzərdə tutulmalıdır” deməklə bu mövzularda bələdiyyələrə bir vəzifə öhdəliyi vermişdir. Digər sahələrdə isə bələdiyyələrin müstəqil şəkildə səlahiyyətlərini həyata keçirməsi həmin sahələr üzrə dövlət orqanlarının səlahiyyətlərinin əhatə dairəsindən asılıdır. Bu məsələdə təhlili daha da genişləndirmək üçün yerli ictimai xidmətlərin yerli özünüidarəetmə və yerli dövlət orqanları arasında necə paylaşılması baxımından qiymətləndirmək lazımdır.

Bu kontekstdə bələdiyyələrin hansı mövzularda səlahiyyətlərinin müstəqil olaraq həyata keçirməsini təhlil etdiyimiz zaman digər dövlət orqanlarının səlahiyyətlərini tənzimləyən normativ-hüquqi aktları da nəzərdən keçirmək lazımdır. Çünki yuxarıda sadalanan sahələr üzrə səlahiyyətlər digər dövlət orqanlarına da həvalə edilmişdir. Yəni bələdiyyə və dövlət orqanları eyni sahə üzrə səlahiyyətlərə malik olsa da Qanunun 4-6-cı maddəsi dövlət orqanlarının səlahiyyətlərinə görə bələdiyyələrin səlahiyyətlərinin tənzimlənməsi nəzərdə tutulmuşdur.

Bu baxımdan Azərbaycanda yerli özünüidarəetmə orqanlarının səlahiyyətlərinin incələnməsini sadəcə bələdiyyə qanunvericiliyi ilə deyil, xüsusi ilə yerli ictimai xidmət kontekstində 2012-ci ildən yeni redaksiya ilə qəbul edilən “Yerli İcra Hakimiyyəti Haqqında Əsasnamə” birgə təhlil etmək faydalı olardı.

Əlavə 1-də yerli xidmətlərin həyata keçirilməsi ilə bağlı səlahiyyət bölgüsü əks olunmuşdur. Cədvələ baxdığımız zaman bəzi səlahiyyətlərin bələdiyyələr üçün müstəsna xarakter daşmadığını və bu sahələr üzrə digər yerli dövlət qurumlarının və dövlət kapitallı kommuniya strukturlarının da səlahiyyəti olduqlarını və müvafiq sahələr üzrə öhdəliklərin olduğunu müəyyən etmək mümkündür. Xüsusi ilə avtomobil yollarının çəkilişi, su-kanalizasiya xətlərinin çəkilişi, məişət tullantılarının idarə olunması kimi sahələrdə səlahiyyətlər üst-üstə düşür.

Bələdiyyələrin Statusu Haqqında Qanunun 4-6-cı maddəsində dövlət proqramlarına və dövlət orqanlarının səlahiyyətlərinə müdaxilə edə bilməməsi, Yerli İcra Hakimiyyətləri Haqqında Əsasnamədəki səlahiyyətlərin bir öhdəlik kimi nəzərdə tutulması, habelə bələdiyyələrin səlahiyyətlərində “edə bilər” ifadəsinin bir öhdəlik gətirmədiyini nəzərə alsaq, Azərbaycan bələdiyyələrində müstəsna səlahiyyətlər çox azdır.

Qeyd edilən təhlillərə əsasən bələdiyyələrin ictimai xidmətlərlə bağlı səlahiyyətləri arasında müstəsna səlahiyyətlər aşağıdakılardır:

- Mövcud qəbiristanlıq ərazilərinin qorunması, yeni qəbiristanlıq ərazilərinin ayrılması
- Yas mərasimlərinin təşkili üçün binaların təmiri və yenilərin qurulması
- Yas mərasimlərinin, o cümlədən əhalinin aztəminatlı təbəqəsindən olan mərhumlardan dəfn və yas mərasimlərinin təşkilinə yardım göstərilməsi

Digər səlahiyyətlərdə isə dövlət orqanlarına qanunla üstünlük tanınır. Məsələn yerli icra hakimiyyətləri haqqında əsasnamənin 1.6-cı maddəsində MKTİB, yaşıllaşdırma idarəsi və digər kommunal xidmətləri həyata keçirən müəssisələrin quruluşundan bəhs etməsi bu sahədə

yerli icra hakimiyyətlərinə daha çox üstünlük tanımaqdadır. Xüsusi ilə Nizamnamənin 9-cu maddəsində yerli icra hakimiyyətinə həvalə edilən öhdəliklər arasında şəhər təsərrüfatı və kommunal xidmətlərinin olması vacib məqamlardan biridir.

Bütün bu mülahizələrdən belə nəticəyə gəlmək mümkündür ki, bələdiyyələrin müstəqil formada yetinə yetirdiyi səlahiyyətlər arasında onun daxili idarəetməsi ilə bağlı müddəaları və qəbiristanlıq xidmətlərinin göstərilməsi ilə əlaqəlidir. Bu səlahiyyətlər arasında, yerli vergilərin və rüsumların toplanması, bələdiyyə strukturlarının formalaşdırılması, mövcud qəbiristanlıq ərazilərinin genişləndirilməsi xidmətlərində səlahiyyətlərini müstəqil həyata keçirə bilməkdədir.

Praktiki baxımdan daha çox hansı səlahiyyətləri istifadə etməsi isə maliyyə xərcləmələrindən müəyyən etmək mümkündür. Əlavə 2-də qeyd edilən son 5 ilin xərclərinə nəzər yetirdikdə gəlirlərin 7-9% yol tikintisi xərclərinə, 17-23% abadlıq-quruculuq işləri, yaşıllaşdırma işlərinə sərf olunur. Bu xərclərin payı hər il azalmaqda davam edir, lakin cari və işçi xərcləri artır.

Bələdiyyələrin qanuni və konstitusion səlahiyyətləri arasında ziddiyyətlər varmı?

Bir qayda olaraq konstitusiyada nəzərdə tutulan səlahiyyətlər bələdiyyə qanunvericiliyində daha ətraflı təsvir edilir. Bəzi səlahiyyətlər ayrı-ayrı qanunvericiliklə daha ətraflı tənzimlənilir.

Bir qayda olaraq bələdiyyələrin qanuni və konstitusion səlahiyyətləri arasında bir istisna xaricində ziddiyyətlər mövcud deyil. Bu əsas ziddiyyət konstitusiyanın bələdiyyələrin səlahiyyətləri hissəsində “yerli vergilərin və ödənişlərin müəyyən edilməsi” məsələsidir.

İlk növbədə bələdiyyələrin maliyyə əsasları haqqında qanunvericiliyə, habelə vergi qanunvericiliyinə görə bələdiyyələrin vergi dərəcələri və subyektləri tam müəyyən edilmişdir. Xüsusi ilə Vergilər Məcəlləsinin 199 (əmlak vergisi), 206-cı maddələri ilə müəyyən edilən torpaq və bələdiyyə mülkiyyətində olan sahələrdə tikinti materialları üçün çıxarılan xammala tətbiq edilən mədən vergilərini bələdiyyələrin qərarları ilə dəyişdirilməsi mümkün deyil.

Eləcə də bəzi rüsumlar, bələdiyyə mülkiyyətində olan “otellər və qonaqevlərində hər gecələyən şəxs üçün 1.1 manat, habelə bələdiyyə mülkiyyətində olan ərazilərdə avto parklarda saxlanan hər nəqliyyat vasitəsi üçün günlük 0.1 manatdan çox olmayaraq ödənişlərin bələdiyyələrə verilməsi kimi bənzəri hökmləri də nəzərə alsaq bələdiyyələrin maliyyələşmə əsaslarında maliyyə müstəqilliyi və vergi muxtariyyətini kifayət qədər məhdudlaşdırdığı üçün konstitusiyanın müvafiq hökmdəki adı keçən bəndlə bələdiyyənin qanunvericiliyi, habelə vergi məcəlləsində ciddi ziddiyyət mövcuddur.

Yəni bələdiyyə vergi və rüsumları (maksimum həddi müəyyən edilən ödənişlərdə daha aşağı məbləğ müəyyən etməyi istisna etməklə) faktiki olaraq özü müəyyənləşdirə bilmir. Burada yalnız, bələdiyyə mülkiyyətinin icarə və satışı, bələdiyyələrin qurduğu sosial sahibkarlıq müəssisələrində göstərilən xidmətlər müqabilində ödənişlərdə müəyyən müstəqillik payı mövcuddur.

Bütün bunları təhlil etdikdə bələdiyyələrin maliyyə müstəqilliyi və vergi muxtariyyəti olmadığı üçün konstitusiyada nəzərdə tutulan yerli vergilərin və ödənişlərin müəyyən edilməsi səlahiyyəti ilə qanunvericilik sahəsində ciddi ziddiyyəti müşahidə etmək mümkündür. Bu fakt bələdiyyə gəlirlərinin məcmu gəlirlərinin makro-iqtisadi göstəricilərdə payının çox cüzi olması ilə özünü göstərməkdədir.

Təhlil sənədinə əlavə edilmiş CƏDVƏL 3-də bələdiyyələrin məcmu gəlirlərinin ÜDM-də payının ən yüksək olduğu illər 2013-2014-cü illərdə 0.082-0.083%, ən aşağı göstərici isə 2019-cu ildə 0.044% olmuşdur. Post Sovet ölkələri ilə müqayisədə bu göstərici digər ölkələrin analoji göstəricilərinə görə çox aşağıdır.

Cədvəl 4-də bəzi Post Sovet ölkələrinin analoji göstəriciləri müxtəlif illərə də aid olsa göstərilmiş, burada ən aşağı göstərici Belarusa aid olub 0.62%, Qırğızıstanda 3.9%, Gürcüstanda 4.3%-dir. Bu ölkələrdə bələdiyyə büdcələrinə transferlər də ümumi gəlirdə çox yüksək paya sahib olub, mərkəzi hakimiyyətdən fiskal asılılığı yüksəkdir. Azərbaycanda bələdiyyələrə mərkəzi hakimiyyətdən ayrılan transferlərin ümumi bələdiyyə gəlirlərində payı təxminən 15-16%-dir. Fiskal əks mərkəzləşmə indeksi də çox aşağıdır və aşağıdakı formulla hesablanır: $\sqrt{\text{Maliyyə müstəqilliyi } X \text{ bələdiyyənin fiskal gücü } X} \times 100\%$.

Bələdiyyənin maliyyə müstəqilliyi mərkəzi hakimiyyətin transferləri nəzərə alınmadan öz xərclərini qarşıya bilmək səviyyəsidir. 2019-cü il üzrə bu əmsal 0.81 olaraq hesablanıb. Bələdiyyənin fiskal gücü isə bələdiyyə gəlirlərinin ictimai vəsaitlərin xərclərindəki payı ilə ölçülür. 2019-cü ildə bu rəqəm 27.370 milyard, bələdiyyə gəlirlərinin isə 36.381 milyon manat olduğunu nəzərə alsaq bələdiyyələrin fiskal gücü 0.0013 olaraq hesablanmışdır. Bu göstəricilərə görə fiskal əks mərkəzləşmə indeksi 3.2% olaraq hesablanmışdır.

Qeyd edilən indeks 100%-ə yaxın olduqda bələdiyyələrin maliyyə müstəqilliyinin yüksək, 0-a yaxınlaşdıqda isə aşağı olduğunu göstərdiyinə görə əldə edilən nəticə bələdiyyələrin maliyyə müstəqilliyinin nə qədər aşağı olduğunu bir göstəricisidir. Bu göstərici isə “yerli vergilərin və ödənişlərin müəyyən edilməsi” kimi səlahiyyətin olmasını çox mənasız etməklə bərabər konstitusion səlahiyyətlərlə digər hüquq normaları arasında nə qədər ziddiyyətli olduğunu göstərir.

Başqa bir səlahiyyət isə, bələdiyyə mülkiyyəti ərazisində reklamların yerləşdirilməsi və onların tənzimlənməsi ilə bağlı məsələdir. 18 iyul 2017-ci ildə yaranan Azərbaycan Dövlət Reklam Agentliyi reklam xidmətlərinin göstərilməsi və habelə reklam xidmətlərinin tənzimlənməsini həyata keçirməyə başlamışdır. Bu sahədə yalnız bələdiyyə mülkiyyəti ərazisində qurulan reklamlardan ADRA-ya ödənen məbləğin 10% qədər bələdiyyə büdcəsinə maliyyə daxil olmaqdadır. Yəni bələdiyyə bu məsələdə rüsum müəyyən etmədiyi kimi tənzimləmə funksiyasına da malik deyil. Bu da ən vacib ziddiyyətlərdən biri olaraq görünür.

Bələdiyyələrin Statusu Haqqında Qanunun 5-ci maddəsində yerli sosial-iqtisadi proqramın qəbul edilməsi çərçivəsində qeyd edilən səlahiyyətlərdən biri kimi də “kütləvi informasiya vasitələrinin fəaliyyəti üçün şərait yaradılması” qeyd edilmişdir ki, bu müəyyən mənada bir öhdəlik kimi də başa düşülməklə bərabər əhatə dairəsi və konkretlik baxımdan qeyri-müəyyənlik yaradır.

KİV-lərin ölkədəki fəaliyyəti media ilə bağlı qanunvericiliyi ilə tənzimlənir və onlara şəraitin yaradılması məhz ölkə parlamentinin qəbul etdiyi qanunlarla müəyyən edilir. Normlar ierxiyasına görə qanunlar bələdiyyə qanunlarından üstün olması və KİV-lər üçün qanunvericiliklə digər dövlət qurumları və Medianın İnkişafı üzrə Dövlət Agentliyinin (əvvəllər KİV-lərdə Dövlət Dəstəyi Şurası) daha çox səlahiyyətləri olduğunu nəzərə alsaq belə bir tənzimləmə ciddi ziddiyyət yaratmaqdadır.

Şərait yaradılmasının qanunda daha geniş izahı və bu şəraitin yaradılması dedikdə nələri nəzərdə tutulması daha konkret müddəalarla izah olunmasına ciddi ehtiyac var. Yəni

bələdiyyələr KİV-lərə digər dövlət qurumlarının təqdim etdiyi imkanlardan başqa hansı vasitələrlə və hansı qaydalarla şərait yaratmaq aydın təsbit edilməmişdir.

Eyni müddəanı “əhalinin məşğulluğuna, adamların peşələri üzrə işlə təmin olunmasına, gənclərin sosial hüquqi müdafiəsinə” köməklik göstərilməsi müddəasına da şamil etmək mümkündür. Ölkə qanunvericiliyinə və idarəetmə strukturuna uyğun olaraq bu səlahiyyətlər Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi yanında Dövlət Məşğulluq Agentliyinə həvalə edilmişdir. Nəzərə alsaq ki, bələdiyyələrin ciddi maliyyə mənbələri mövcud deyil, bu səlahiyyətlərin həm də effektiv həyata keçirilməsi üçün potensial çox zəifdir. Dolayısıyla bu məsələdə həm Dövlət Məşğulluq Agentliyinin yerli bölmələrinə, həm də yerli icra hakimiyyəti haqqında əsasnamə ilə səlahiyyətlərin verilməsi onu göstərir ki, bu sahə üzrə səlahiyyət bölgüsündə qeyri-dəqiqlik və paralellik mövcuddur.

Digər səlahiyyətlər üzrə ziddiyyət isə daha çox yerli dövlət hakimiyyət orqanlarının fəaliyyətini tənzimləyən qanunvericilik normaları ilə bələdiyyə qanunları arasında yaşanır. Konstitusiyanın 144-cü maddəsinə nəzərdə tutulan səlahiyyətlər Bələdiyyələrin Statusu Haqqında Qanun, Bələdiyyələrin Maliyyələşməsi Əsasları Haqqında Qanun və digər qanunvericilik normaları ilə daha ətraflı təsvir edilmişdir.

Konstitusiyanın 144-cü bəndindəki 1-3-cü səlahiyyətlər Bələdiyyələrin Statusu Haqqında Qanunun 3-cü fəslində ətraflı (m.14-23) izah edilmişdir. Yerli vergilər və yerli büdcələrlə bağlı tənzimləmələr Bələdiyyələrin Maliyyələşməsi Əsasları Haqqında Qanunla və Bələdiyyələrin Statusu Haqqında Qanunun 39-43, 45-46-cı maddələrində daha ətraflı göstərilmişdir.

Bələdiyyələrin qeyd edilən 23 sahədəki səlahiyyətlərə nəzər yetirdikdə Cədvəl 1-də qeyd edilən müqayisəli təhlil onu göstərir ki, bələdiyyələrin ictimai xidmətlər üzrə müstəsna səlahiyyəti sadəcə qəbiristanlıq yerlərinin ayrılması və təşkil edilməsi ilə bağlı digər ictimai xidmətlər üzrə isə səlahiyyətləri həm də yerli dövlət hakimiyyət orqanları həyata keçirir ki, bu da səlahiyyətlərin toqquşması ilə nəticələnir.

Hər nə qədər qeyd edilən 23 səlahiyyətləri bəziləri yalnız bələdiyyə mülkiyyəti üzərində etibarlı olsa da bəzi xidmətlər yaşayış məntəqəsinin bütününi təşkil etdiyi üçün burada bəzi çətinliklər ortaya çıxmaqdadır. Məsələn bələdiyyə mülkiyyəti üzərində bələdiyyə orqanı kanalizasiya sistemini qurduqdan sonra bu xəttin yerli icra hakimiyyəti orqanının mülkiyyəti üzərində olan xəttlərə birləşdirmək lazım gələcək ki, bu da yerli icra hakimiyyəti ilə bələdiyyə arasında işlərin görülməsi ilə bağlı ayrıca bir razılaşma tələb edəcək.

İkinci bir məqam budur ki, adı çəkilən səlahiyyətləri-xüsusi ilə kommunal xidmətlərin, o cümlədən bərk məişət tullantılarının idarə olunması, abadlıq quruculuq işlərinin aparılmasında Yerli İcra Hakimiyyətinin Əsasnaməsi ilə müvafiq təşkilati strukturların qurulması nəzərdə tutulsa da bələdiyyə qanunvericiliyində bunlar nəzərdə tutulmayıb. Bələdiyyə bu sahədəki işləri həyata keçirdiyi zaman bu sahədə ixtisaslaşmış şirkətləri icraçı kimi cəlb edərək maliyyələşməsini həyata keçirir.

Belə nəticəyə gəlmək mümkündür ki, bələdiyyələrə bu cür səlahiyyətlər verildiyi zaman xüsusi ilə böyük şəhərlərdə və rayon mərkəzlərində yaşayış məntəqəsi orqanik bir bütün kimi nəzərə alınmamış, nəzəri baxımdan bu cür işlərin həyata keçirilməsində bələdiyyələrə səlahiyyət verilsə də yaşayış məntəqəsinin organik bir bütün kimi nəzərə alınmaması ən böyük ziddiyyət olub bələdiyyələrin öz səlahiyyətlərini icra etməyə imkan vermür. Bu isə yaşayış məntəqəsində müvafiq ictimai xidmətlərin həyata keçirilməsində ahəngdar bir vəhdət çərçivəsində işlərin

həyata keçirilməsinə mane olur. Bu ahəngdarlığın təmin edilməsi üçün yerli icra hakimiyyəti haqqında əsasnaməyə görə icra hakimiyyəti müvafiq kommunal şirkəti və bələdiyyələri koordinasiya edərək müvafiq ictimai xidmətdə aparılan işlərin ahəngdarlığını təmin etmək məcburiyyətində qalır.

Problem sadəcə yaşayış məntəqəsində mülkiyyətin dövlət və bələdiyyə qurumları arasındakı bölünməsi ilə deyil, eyni zamanda bir böyük yaşayış məntəqəsində bir neçə bələdiyyənin mövcudluğu da bütün şəhəri (rayon mərkəzini) əhatə edəcək müvafiq yerli ictimai xidmətlə bağlı siyasəti müəyyən etmək və icra prosesindəki ahəngdar vəhdəti pozmaqdadır. Bu xüsusi ilə ölkənin daha iri şəhərləri olan və daxilində inzibati bölgü əsasında mövcud olan qəsəbələr və şəhər daxili rayonları olan Bakı, Gəncə, Sumqayıt kimi şəhərlərdə ciddi problem yaradır.

Azərbaycanın beynəlxalq öhdəliklərindəki ilə müqayisədə bələdiyyələrin mövcud səlahiyyətlər

Azərbaycanın yerli özünüidarəetmə ilə bağlı beynəlxalq öhdəliklərindən ən vacibi Yerli Özünüidarəetmə Haqqında Avropa Xartiyasıdır. Azərbaycan bu xartiyaya 2001-ci ildə qoşulmuşdur. Xartiya yerli və regional hakimiyyətlərin hüquqlarını qoruyan ən mühüm müqaviləyə çevrilmişdir. Bu hüquqlara özünüidarəetmə hüququ, yerli qurumlarını seçmə hüququ, öz hakimiyyətlərini tətbiq etmə hüququ, inzibati strukturlara və maliyyə qaynaqlarına sahib olma hüququ və hökumətin digər strukturlarının müdaxiləsi halında məhkəməyə müraciət hüququ daxildir. Yerli və Regional Hakimiyyətlər Konqresi Avropa Şurasının 47 üzv dövlətindəki yerli və regional demokratiyanın vəziyyətinin qiymətləndirilməsindən məsul olan yeganə Avropa təsisatıdır.

Öhdəliklərə görə hər bir Tərəf Xartiyanın 1-ci hissəsinin ən azı iyirmi bəndinə riayət etməyi öhdəsinə götürür; onlardan ən azı on bənd aşağıdakı bəndlər arasından seçilməlidir:

maddə 2: Yerli özünüidarənin konstitusiyaya və qanunvericilik əsasları

maddə 3, 1-ci və 2-ci bəndlər: Yerli özünüidarə anlayışı

maddə 4, 1-ci, 2-ci, 4-cü bəndlər: Yerli özünüidarənin səlahiyyət sahəsi

maddə 5: Yerli özünüidarə orqanlarının ərazi hüdudlarının qorunması

maddə 7, 1-ci bənd: Yerli səviyyədə səlahiyyətlərin həyata keçirilməsi şərtləri

maddə 8, 2-ci bənd: Yerli özünüidarə orqanlarının fəaliyyətinə inzibati nəzarət

maddə 9, 1-ci, 2-ci və 3-cü bəndlər: Yerli özünüidarə orqanlarının maliyyələşmə mənbələri

maddə 10, 1-ci bənd: Yerli özünüidarə orqanlarının birləşmək hüququ

maddə 11: Yerli özünüidarənin hüquqi müdafiəsi

Azərbaycan bu maddələrə və bəndlərə əlavə olaraq aşağıdakı bəndlər üzrə də öhdəlik götürmüşdür: maddə 4 V və VI bəndlər; maddə 6, I və II bəndlər; **inzibati strukturların və vasitələrin yerli özünüidarə orqanlarının vəzifələrinə uyğunluğu**, maddə 7 (I, III), maddə 8 (I, III) maddə 9 (IV, VII, VIII), maddə 10 (II və III bəndlər) və maddə 11.

Ümumilikdə ölkəmiz 27 bənd üzrə öhdəlik götürmüşdür. Bəzi müddəalara nəzəri baxımdan beynəlxalq öhdəliklərə cavab versə də aşağıdakı müddəalar üzrə götürülən öhdəliklərdə problemlər mövcuddur və onlar aşağıdakılardır:

Maddə 3. 1-ci bənddə yerli özünüidarəetmə anlayışının təsviri verilmiş və qeyd edilmişdir ki, dövlət işlərinin xeyli hissəsini reqlamentləşdirmək və qanun çərçivəsində fəaliyyət

göstərərək, məsuliyyəti öz üzərinə götürməklə onu yerli əhalinin maraqlarına uyğun idarə etmək hüququ və real qabiliyyəti başa düşülür.

Bu maddə ilə bağlı mübahisəli məqamlar çoxdur. Birinci dövlət işlərinin xeyli hissəsinin reqlamentləşdirilməsi dedikdə “xeyli” anlayışı abstraktdır və dəqiq ölçülmür. Əhalinin maraqlarına uyğun idarə etmək hüququ və real qabiliyyət məsələsində də bələdiyyələrin mövcud səlahiyyətləri və maliyyə mənbələrinin potensialını nəzərdə aldıqda bələdiyyələrin real qabiliyyəti çox aşağıdır. Yerli xidmətlər çərçivəsində insanlar bələdiyyələrdən daha çox yerli icra hakimiyyətlərinə daha çox müraciət etməsi real qabiliyyətin aşağı olmasının ən bariz göstəricilərdəndən biridir.

Maddə 4: 4-cü bənd: Yerli özünüidarə orqanlarına verilən səlahiyyətlər, bir qayda olaraq, tam və müstəsna olmalıdır. Onlar başqa bir hakimiyyət orqanı, mərkəzi və ya regional orqan tərəfindən yalnız qanunla müəyyən edilmiş hüdudlarda mübahisələndirilə yaxud məhdudlaşdırıla bilər.

Bu maddədə ən ciddi problem həm konstitusiyada həm də bələdiyyə qanunvericiliyində nəzərdə tutulan səlahiyyətlərin böyük bir hissəsi, yerli ictimai xidmətlərdə isə əksər hissəsi müstəsna səlahiyyət olmayıb digər qurumların da həyata qeyd edilən mövzularla bağlı səlahiyyət verilmişdir. Cədvəl 1-də qeyd edilən yerli ictimai xidmətlərin bölgüsünə nəzərə yetirildikdə bu səlahiyyətlər bələdiyyələrə tanınması ilə bərabər qeyd edilən yerli ictimai xidmətlər üzrə səlahiyyətlərdə həm qanunla, həm də maliyyə potensialı baxımından yerli icra hakimiyyəti orqanlarının imkanları daha genişdir. Bu baxımdan ölkədə yerli özünüidarəetmə ilə bağlı hüquqi tənzimləmələrdə beynəlxalq öhdəlik kontekstindən ən kobud pozuntu bu sahədə olduğunu qeyd etmək lazımdır.

Maddə 5: Yerli özünüidarə orqanlarının ərazi hüdudlarının qorunması: Yerli ərazi hüdudlarının istənilən dəyişməsi zamanı müvafiq yerli özünüidarə orqanları ilə qabaqcadan məsləhətləşmək zəruridir, qanunun yol verdiyi hallarda bunu referendum keçirilməsi yolu ilə etmək olar.

Bələdiyyələrin Statusu Haqqında Qanunun 13-cü maddəsində qeyd edilir ki, Bələdiyyə ərazilərinin müəyyənləşdirilməsi və dəyişdirilməsi, o cümlədən bələdiyyələr təşkil edilərkən, birləşdirilərkən, yenidən təşkil edilərkən və ya ləğv olunarkən onların hüdudlarının müəyyənləşdirilməsi və dəyişdirilməsi tarixi və digər yerli xüsusiyyətləri, müvafiq ərazi əhalisinin rəyi nəzərə alınmaqla, Azərbaycan Respublikasının Qanunu ilə müəyyən edilir.

Konstitusiyaya görə ərazi hüdudlarının və inzibati ərazi bölgüsünün dəyişdirilməsi ilə bağlı məsələlər parlamentin qərarı ilə qüvvəyə minir. Ölkədə yalnız bələdiyyələrin birləşdirilməsi və saylarının azaldılması ilə bağlı müxtəlif illərdə qərarlar qəbul edilmişdir. Bu çərçivədəki prosesdə yerli əhalinin rəyinin nəzərə alınması ilə bağlı mətbuatda hər hansı bir məlumat, eləcə də monitoring və tədqiqat aparılmadığı üçün ərazi hüdudlarının dəyişdirilməsində yerli əhalinin rəyinin nəzərə alınıb alınmaması ilə bağlı məlumat mövcud deyil. Bu baxımdan qanunları beynəlxalq öhdəliyə uyğun olmasına baxmayaraq praktikada bunun tətbiq edilib edilməməsi mübahisəli məsələdir.

Maddə 6, 1-ci bənd: Yerli hakimiyyət orqanları daha ümumi qanunvericilik müddəalarını pozmadan, yerli tələbatla cavab verən və səmərəli idarəetməni təmin edən öz daxili inzibati strukturlarını özləri müəyyənləşdirmək hüququna malik olmalıdırlar.

Bələdiyyələrin Statusu Haqqında Qanunun 8-ci maddəsində bələdiyyənin nizamnaməsinin hazırlanma qaydaları və kontenti qeyd edilmişdir. Mövcud tənzimləmə çərçivəsində nizamnamədə yer alan məsələlər, habelə mövcud qanunun digər maddələrində isə bələdiyyə orqanlarında zəruri olan strukturlar qeyd edilmişdir. Ayrıca bələdiyyə nizamnaməsi təsdiq edilməsi üçün Ədliyyə Nazirliyinə təqdim edilir. Ədliyyə Nazirliyi müvafiq qanunvericiliyə uyğun olaraq nizamnamənin yenidən işlənilməsi üçün bələdiyyəyə göndərə bilər. Şəhər və kənd yerlərində bələdiyyələr iqtisadi fəaliyyətdə fərqlərə görə bəzi əlavə strukturları ola bilər. Lakin praktikada bələdiyyələrin daxili inzibati strukturları həm qanunla nəzərdə tutulan zəruri strukturların varlığı baxımından həm də Ədliyyə Nazirliyinin bu məsələlərdə imkanları öz təsirini göstərir və adətən bütün bələdiyyələrdə strukturlar eynidir. Bu məsələdə bələdiyyələrin öz daxili inzibati strukturunu dəyişdirmək imkanı zəifdir.

Maddə 9.1-5.bəndi yerli özünüidarə orqanlarının maliyyələşmə mənbələri

Ümumilikdə Azərbaycandakı yerli özünüidarəetmənin maliyyə potensialının çox zəif olduğu üçün ümumi makro-iqtisadi göstəricilərdə payı çox zəifdir. Digər ölkələrə nəzərən makro-iqtisadi göstəricilərdə payı çox az olduğu kimi, maliyyə müstəqilliyi və vergi muxtariyyətinin zəif olması kifayət qədər maliyyə vəsaitinin olduğunu söyləmək mümkün deyil.

1-ci bənddə qeyd edilən “kifayət qədər maliyyə vəsaitlərinə malik olmaq hüququ” baxımdan real vəziyyətə uyğun olaraq bu öhdəliyin yerinə gətirilməsi mübahisələndirilə bilər. Bununla bərabər 1-ci bəndin ikinci hissəsində qeyd edilən “vəsaitlər barədə sərbəst sərəncam vermək” məsələsində öhdəliklərə uyğun tənzimləmə mövcuddur. Maddənin ikinci bəndində qeyd edilən maliyyə vəsaitlərinin verilən səlahiyyətlərə mütənəsb olmaları ilə bağlı öhdəliyə gəldikdə bu sahədə də bələdiyyələr öz səlahiyyətlərini mütənəsb deyil.

Cədvəl 2-də qeyd edildiyi kimi maliyyə gəlirlərinin az olması səbəbi ilə bələdiyyələrin xərcləmələrində inzibati xərclər (əmək haqqı və idarənin saxlanması xərcləri) 55-60% təşkil edir və nəticədə bələdiyyələrin yerli ictimai xidmətlərin həyata keçirilməsinə mənfi təsir göstərir. İnzibati xərclərin ümumi gəlirlərdə payının yüksək olması onu göstərir ki, bələdiyyələrin maliyyəsi yetərli deyil. Nəzərə alsaq ki, bələdiyyələrin illik məcmu gəliri 36 milyon manatdan çox, bələdiyyələrin sayı isə 1706-dır, o zaman hər bələdiyyəyə illik orta hesabla 20 000 manat gəlir düşür.

Bakı və Sumqayıt şəhəri xaricində bələdiyyələrin illik ortalama gəliri rayon mərkəzləri üçün 16000 manat, kənd bələdiyyələri üçün isə 10000 manatdan da aşağıdır. Bu rəqəmlər 4-5 işçisi olan bələdiyyələrin əmək haqqlarını ödəməyə belə yetərli deyil. Bu həm də bələdiyyələrin gəlir mənbələrinin potensialının həddindən artıq zəif olmasından da irəli gəlir.

Gəlir mənbələrinin potensialının aşağı olmasının əsas səbəblərindən biri də bəzi ödənişli və gəlir gətirən yerli ictimai xidmətlərlə bağlı səlahiyyətlərin olmamasıdır. Xüsusi ilə ictimai nəqliyyat, su-kanalizasiya xidmətlərinin təşkili kimi yerli əhəmiyyətli xidmətlər kommersiya əsasında həyata keçirilir və bu xidmətləri bələdiyyələr həyata keçirmədiyi üçün bu xidmətlərdən gələn gəlirlərdən məhrum olurlar. Təbii ki, gəlirlər artarsa inzibati xərclərin payları da azalacaq və yerli ictimai xidmətlərlə bağlı əməliyyat xərcləri daha çox artacaq.

3-cü bəndin 1-ci hissəsində “maliyyə vəsaitlərinin heç olmazsa bir hissəsi yerli rüsum və vergilər hesabına daxil olmalıdır” hökmünə prinsipə əmək edilsə də yerli özünüidarə orqanları qanunda göstərilən hədudlarda müəyyənləşdirmə ixtiyarları mövcud deyil. Çünki,

əmlak, torpaq və mədəni vergisi xarici mənşəli hüquqi normativ sənədlərlə (Vergilər Məcəlləsi ilə)-müəyyən edildiyinə görə, göstərilən vergi dərəcələrini dəyişdirmək ixtiyarına malik deyil.

9-cu maddənin 4-cü bəndi yerli özünüidarəetmənin maliyyələşməsində diversifikasiyanın təmin edilməsidir. Maliyyə Nazirliyinin standartlarına əsasən bələdiyyələrin gəlir mənbələri 11 qələmdə müəyyən edilmişdir. Müəyyən qədər diversifikasiya təmin edilsə də başqa ölkələrlə müqayisədə diversifikasiya səviyyəsi aşağıdır. 9-cu maddənin 5-ci bəndi ilə bağlı öhdəliklərə qismən riayət olunur. Həmin bəndin birinci hissəsində “maliyyələşmə mənbələrinin qeyri-bərabər bölüşdürülməsi nəticəsində yaranan bərabərsizliyə qarşı tədbirlər görmək” hissəsi ilə bağlı əsas problem mərkəzi hakimiyyətin bələdiyyələrə ayırdığı transferlərlə bağlıdır.

Transferlər bir qayda olaraq bələdiyyələr arasında əhalinin sayına görə proporsional qaydada bölüşdürülür və beləliklə daha az əhalisi olan daha az maliyyə alır və bununla da bərabərsizlik böyüyür. Transferlərin ayrılmasında qeyri-bərabərliyin qarşısını almaq məqsədi ilə balanslaşdırılmış siyasətin tətbiqi müəyyən mənada faydalı olardı. Həmin bəndin 2-ci hissəsində isə transferlərin seçim sərbəstliyini məhdudlaşdırmaması ilə bağlı deyə bilərik ki, bu sahədə ölkədəki mərkəzi hakimiyyət bir qayda olaraq bu öhdəliyi yerinə gətirməkdədir.

Maddə 10. Yerli özünüidarə orqanlarının birləşmək hüququ. 2-ci bənd: Hər bir dövlətdə yerli özünüidarə orqanlarının ümumi maraqlarının qorunması və inkişafı üçün onların birliklərə və yerli özünüidarə orqanlarının beynəlxalq birliklərinə daxil olmaq hüququ tanınmalıdır.

Bununla bağlı ən vacib məqam Bələdiyyələrin Statusu Haqqında Qanunun 10-1- maddəsində qeyd edilmişdir: “Bələdiyyələr və bələdiyyələrin assosiasiyaları müvafiq icra hakimiyyəti orqanı ilə razılaşdırmaqla xarici dövlətlərin yerli özünüidarəetmə orqanları ilə əməkdaşlıq haqqında müqavilələr bağlaya və yerli özünüidarəetmə orqanlarının ixtisaslaşdırılmış təşkilatlarına üzv ola bilərlər. Müvafiq icra hakimiyyəti orqanı bələdiyyə üzvləri və qulluqçularının peşəkarlıq səviyyəsinin artırılması məqsədilə xarici dövlətlərin yerli özünüidarəetmə orqanları, onların assosiasiyaları və ixtisaslaşdırılmış təşkilatları ilə təcrübə mübadiləsini təşkil edir”.

Qeyd edilən maddənin 2-ci cümləsi 10 oktyabr 2006-cı il tarixli 155-IIIQD nömrəli Azərbaycan Respublikasının Qanunu ilə əlavə edilmişdir. Bu maddəyə görə beynəlxalq birliklərə daxil olmaq hüququ tanınsa da, bu müvafiq icra hakimiyyətinin razılığı əsasında olmalıdır. Bələdiyyələrə İnzibati Nəzarət Haqqında Qanunun müddəaları, habelə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin müvafiq fərmanı ilə müvafiq icra hakimiyyəti - Ədliyyə Nazirliyinin Bələdiyyələrlə İş Mərkəzidir.

Eyni zamanda bu birliklərə daxil olmaq şərtləri mövzu baxımından da məhdudlaşdırılmış və yalnız yerli özünüidarəetmə üzrə ixtisaslaşmış birliklərə, habelə bələdiyyələrin peşəkar fəaliyyətini təkmilləşdirmək məqsədi ilə həyata keçirilə bilər. İlk baxışda bu beynəlxalq öhdəliklə uyğun gəlməsə də tənzimləmə unitar dövlətin mahiyyətinə uyğun olaraq tənzimlənmişdir.

İkinci bir fakt odur ki, Xartiyanın şərtlərinə uyğun olaraq öhdəlik götürülməsi məcburi olan maddə və bəndlər arasında 10-cu maddənin 2-ci hissəsi mövcud deyil. Bu baxımdan mövcud tənzimlənmənin beynəlxalq öhdəyə uyğunsuz olması yanaşması da tam doğru deyil və fikir ayrılığı yaradacaq mübahisəli məsələ kimi dəyərləndirmək mümkündür.

Bunun xaricində Xartiyanın yerinə yetirilməsi ilə bağlı monitorinqi aparən Yerli və Regional Hakimiyyətlər Konqresinin müəyyən tövsiyə sənədləri də mövcuddur. Bunlardan ən vacibi böyükşəhər bələdiyyələri ilə bağlıdır. Azərbaycanda böyükşəhər anlayışı mövcud deyil. Paytaxt Bakı şəhəri 12 rayona bölünmüş, bundan başqa ayrı-ayrı qəsəbələrin də öz bələdiyyələri mövcuddur. Bakıda 7 rayon və 45 qəsəbə olmaqla ümumilikdə 52 bələdiyyə mövcuddur. Eyni zamanda Gəncə şəhəri də iki rayona bölünmüş, hər rayonun öz bələdiyyəsi olduğuna görə ölkədə ən böyük bələdiyyə Sumqayıt şəhər Bələdiyyəsidir. Sumqayıt şəhəri ərazisində isə 2 qəsəbə və 1 şəhər bələdiyyəsi mövcuddur.

Buunla bağlı Avropa Şurasının “Paytaxt Şəhərlərinin Statusu Haqqında” 2007-ci ildə qəbul edilən Tövsiyə Sənədinin 8-ci maddəsində qeyd edilmişdir ki, paytaxtlarda vahid birləşdirici yerli özünüidarəetmə prinsiplərinin tətbiqi vacibdir. Mərkəzi hakimiyyətin nəzarəti altında olan qurumlar paytaxtın yerli özünüidarəetmənin vəzifə və fəaliyyət sahəsinə kompensasiya edə bilmək imkanına malik deyil.

Buna görə də Bakıda böyükşəhər bələdiyyəsinin qurulması, böyükşəhər bələdiyyə sədrliyinə və yerli icra hakimiyyəti orqanı rəhbərinə seçkilərin keçirilməsi ilə bağlı Avropa Şurasının “Azərbaycanda Yerli və Regional Demokratiya Haqqında” 21 May 2003-cü il tarixli 126 sayılı Tövsiyyə sənədinin əsas arzuları da bundan ibarət olub. Bu sənədin 8.2.6-cı maddəsində qeyd olunur ki: “Hələ də Bakı şəhəri dövlətin mərkəzi icra hakimiyyəti orqanları tərəfindən idarə edilməkdədir. Bəzi hallarda paytaxt yerli əhalinin maraqlarının çərçivəsini aşacaq problemləri də həll etməlidir. Bu maraqların qorunması üçün səmərəlilik və effektivliyi təmin etmək üçün bütün şəhəri əhatə edəcək səviyyədə demokratik bir kollegial orqanın qurulması vacibdir.”

Qeyd edilən məsələ sadəcə paytaxt Bakı şəhəri ilə bağlı olmayıb Gəncə və Sumqayıt şəhərini də orqanik bir bütün kimi görərək bütün şəhəri əhatə edəcək bələdiyyələrin quruluşunu da zəruri edir. Məsələn, Sumqayıtda 2 qəsəbə bələdiyyəsi mövcuddur, ancaq bütün şəhəri əhatə edən ictimai nəqliyyat xidməti zamanı işin icrasının vahid bir bələdiyyə tərəfindən icrası idarəçilik baxımından daha səmərəli olardı. Bütün bunları nəzərə alaraq, böyük şəhər bələdiyyələrinin quruluşu qaçınılmaz bir proses kimi qarşımıza çıxır.

Mövcud konstitusion və qanuni səlahiyyətlərinə uyğun olaraq icra hakimiyyəti orqanlarının bələdiyyələrlə məsləhətləşmə öhdəlikləri

İcra hakimiyyəti orqanlarının bələdiyyələrlə məsləhətləşmə ilə bağlı ən vacib məsələlərdən biri bələdiyyələrin ərazi hüduqlarının dəyişdirilməsi və ya bələdiyyələrin birləşdirilməsi ilə bağlıdır. Bələdiyyələrin Statusu Haqqında Qanunun 13-cü maddəsinə görə bələdiyyə ərazilərinin müəyyənləşdirilməsi və dəyişdirilməsi, o cümlədən bələdiyyələr təşkil edilərkən, birləşdirilərkən, yenidən təşkil edilərkən və ya ləğv olunarkən onların hüduqlarının müəyyənləşdirilməsi və dəyişdirilməsi tarixi və digər yerli xüsusiyyətləri, müvafiq ərazi əhalisinin rəyi nəzərə alınmaqla, Azərbaycan Respublikasının Qanunu ilə müəyyən edilir.

Bu məsələdə hüquqi bazanın olması nəzəri baxımdan belə məsləhətləşmələrin aparılmasına imkan yaradır. Lakin praktikada bunun necə həyata keçirilməsi ilə bağlı hər hansı bir monitorinq nəticələri mövcud olmadığına görə, dövlət orqanları ilə bələdiyyələrin məsləhətləşmə prosesindəki münasibətlərin keyfiyyəti ayrı bir tədqiqat mövzusu kimi dəyərləndirilməlidir. Ölkədə bələdiyyə saylarının birləşdirmə yolu azaldılmasında bələdiyyə ərazi hüduqları dəyişdirilmişdir. Bununla bağlı ən son proses 2014-ci ildə həyata keçirilmişdir.

İkinci bir mövzu isə icra hakimiyyəti orqanları bələdiyyə mülkiyyətindən istifadə etmək istədikdə bələdiyyələrlə məsləhətləşmək zərurəti duya bilərlər.

Üçüncü isə bələdiyyələrə yerli icra hakimiyyəti orqanları tərəfindən yerli xidmətlərlə bağlı əlavə öhdəliklər verildikdə bu vəzifələrin həyata keçirilməsi ilə bağlı çəkilən xərcləri də qarşı tərəf ödəməlidir. Belə olan hallarda icra hakimiyyəti orqanları bələdiyyələrlə əlavə öhdəlik və vəzifələrlə bağlı məsləhətləşməlidir. Bu daha çox Bələdiyyələrin Statusu Haqqında Qanunun 42-ci maddəsindəki məqamlarla bağlı meydana çıxmaqdadır və bu maddə ayrı-ayrı dövlət səlahiyyətlərinin həyata keçirilməsinin maliyyələşdirilməsi və bələdiyyə orqanının əlavə xərclərinin kompensasiyası ilə bağlıdır.

Dördüncü bir məqam yerli ictimai xidmətlərin həyata keçirilməsində əlavə dəstək almaq üçün yerli icra hakimiyyəti orqanları müəyyən məsləhətləşmələr aparmalıdır. Nümunə: yaşayış məntəqəsində su xətlərinin yenidən çəkilişi olduqda bu səlahiyyət həm də yerli icra orqanlarına aiddir. Bəzi hallarda bu cür işlərin həyata keçməsində bələdiyyənin maliyyə dəstəyi göstərməsi üçün məsləhətləşmələr keçirilə bilər.

Bələdiyyələr arası əməkdaşlığa (o cümlədən iqtisadi sahədə) hüquqi əngəllər

Bələdiyyələrin Statusu Haqqında Qanunun 10-cu maddəsi Bələdiyyələrin İttifaqı məsələlərini tənzimləyir. Həmin maddənin hökmlərinə görə, Bələdiyyələr öz fəaliyyətini əlaqələndirmək, hüquq və mənafeələrini daha səmərəli həyata keçirmək məqsədilə ittifaqlar yarada bilərlər. Həmin ittifaqlar qanunvericiliyə uyğun qaydada qeydiyyatda alınmalıdır. Hal hazırda ölkədə bələdiyyələrin şəhər, qəsəbə və kənd bələdiyyələri milli assosiasiyaları mövcuddur. Bu birliklər Ədliyyə Nazirliyinin qeydiyyatından keçərək fəaliyyət göstərirlər.

Bunların xaricində istər Bələdiyyələrə İnzibati Nəzarət Haqqında Qanunda, istərsə də Bələdiyyələrin Statusu Haqqında Qanunun müddəalarında bələdiyyələr arası əməkdaşlığı tənzimləyəcək və ya onu məhdudlaşdıracaq hər hansı bir müddəa yoxdur. Müəyyən mənada qanunda bununla bağlı hər hansı bir maneə mövcud deyil və bələdiyyələr bütün hüquqi şəxslər kimi digər bələdiyyələrlə əməkdaşlıq edə bilər.

Qanunvericiliyə uyğun olaraq bələdiyyələr təsərrüfat fəaliyyəti ilə və qanunla qadağan edilməmiş başqa fəaliyyətlə məşğul olmaq üçün müstəqil hüquqi şəxslər yarada bilər, onların yenidən təşkili və ləğvi məsələlərini həll edə bilərlər. (Bələdiyyələrin Statusu Haqqında Qanunun 34-cü maddəsi) yerli özünüidarə orqanları bələdiyyə müəssisə, təşkilat və idarələrinin idarə olunmasında geniş hüquqlara malikdirlər.

Bu kontekstdə bələdiyyələrin iqtisadi sahədə də digər bələdiyyələrlə əməkdaşlığında hər hansı bir hüquqi əngəllər yoxdur. Bununla bərabər tənzimləmələr çox geniş və abstrakt olduğu üçün ciddi boşluqları da mövcuddur. Mövcud tənzimləmədə “qanunla qadağan edilməmiş başqa fəaliyyət” dedikdə hansı sahələrin nəzərdə tutulması bir qədər aydınlaşdırılmalıdır. Mövcud qanunvericilikdə istər bələdiyyələr arası əməkdaşlıq, istərsə də bələdiyyələrin iqtisadi və kommersiya fəaliyyəti ilə bağlı tənzimləmələr bu boşluqları doldurmalıdır.

Siyasi imkanlara uyğun bu səlahiyyətlərin genişləndirilməsi üçün ən uyğun sahələr

Yerli özünüidarəetmə ilə mərkəzi hakimiyyətin yerli icra orqanları arasındakı səlahiyyət bölgüsündə, həm Avropa Yerli Özünüidarəetmə Xartiyasında, həm də bu sahədəki akademik çalışmalarda aşağıdakı meyarlar nəzərə alınmalıdır:

1. *Səlahiyyətlərin bölgüsündə səlahiyyətlər müstəsna xarakter daşımali, səlahiyyətlər çərçivəsində göstərilən yerli ictimai xidmətlərdə səmərəlilik və effektivlik:* Səmərəlilik – yerli əhalinin idrakı əsasında formalaşan sosial faydaya əsaslanmalıdır. Yəni göstərilən yerli ictimai xidmətlərdən yerli əhali maksimum fayda təmin etməli və istifadə etməli, göstərilən xidmətlərin yerli əhalidən daha çox digərlərinə faydası toxunduğu zaman bu xidmətlərdən imtina edilməlidir. Effektivlik isə göstərilən ictimai xidmətlərdə xərclərin ən yaxşı şəkildə optimallaşdırılması, məhdud resurslarla daha çox iş görməsini ifadə edən anlayışdır. Səlahiyyətlərin bölgüsündə əgər tərəflərdən hər hansı biri xidməti daha ucuz və qısa zamanda həyata keçirirsə həmin xidmət üzrə səlahiyyətlərin müvafiq quruma həvalə edilməsi daha doğru addım sayılır.

2. *Yerli ictimai xidmətlər üzrə verilən səlahiyyət və vəzifələrin həyata keçirilməsinə uyğun ölçüdə müstəqil və dayanıqlı maliyyə mənbələrinin olması:* Bu prinsipə görə vəzifə və səlahiyyətlərin həcmi ilə maliyyə mənbələrinin həcmi arasında pozitiv bir mütənəsblik əlaqəsi olmalı, daha çox vəzifə və səlahiyyətə daha çox maliyyə mənbələri ayrılmalıdır.

3. *Yerli ictimai xidmətlərin həyata keçirilməsində xalqa ən yaxın qurumların iştirakı:* Avropa Xartiyasında bu prinsip xüsusi olaraq vurğulanmış və xalqa ən yaxın qurum dedikdə yerli əhalinin iştirakı ilə seçki ilə formalaşmış yerli özünüidarəetmə strukturu başa düşülməkdədir. Bu prinsipin əsas fəlsəfəsi budur ki, yerli əhalinin ehtiyaclarını və prioritetlərini yerli əhali tərəfindən seçilmiş şəxslər və strukturlar daha yaxşı bilir və hipotetik olaraq ehtiyaclara uyğun yerli ictimai xidmətlərin planlaşdırılması və həyata keçirilməsi sosial fayda- yerli əhali baxımından səmərəliliyini maksimum səviyyədə təmin edəcək.

4. *Yerli özünüidarəetmə orqanlarının quruluşu və əhatə etdiyi ərazi hüdudları, habelə bələdiyyələrin sayı müəyyənləşərkən yerli tarixi və mədəni xüsusiyyətləri nəzərə almaqla, inzibati bölgüdə nəzərdə tutulan yaşayış məntəqələrini organik bir bütün kimi dəyərləndirməlidir.*

Azərbaycan reallığında bələdiyyələrin ilk mərhələdə hansı müstəsna səlahiyyət və vəzifələrini genişləndirmək məsələsini yuxarıdakı prinsipləri təhlil etdikdə ilkin növbədə ən ciddi problemin məhz 4-cü prinsipdə yaşandığını müşahidə etmək mümkündür. Bakıda 52, Sumqayıtda-3, Gəncədə 2 bələdiyyə mövcud olub bu bələdiyyələri birləşdirən böyükşəhər bələdiyyələrinin olmaması ən böyük problem yaradır. Bu problem həll edilmədən bələdiyyələrə yerli ictimai xidmətlərlə bağlı səlahiyyətlərin verilməsi uğursuz olacaq. Çünki bəzi yerli ictimai xidmətlər həmin yaşayış məntəqəsinin bütünün əhatə edir və tək bir qurum tərəfindən həyata keçirilməsini tələb edir.

Nümunə kimi, əgər biz Sumqayıt şəhərində ictimai nəqliyyatın həyata keçirilməsi ilə bağlı bütün səlahiyyətləri bələdiyyəyə həvalə etsək o zaman Corat və Tağıyev qəsəbə bələdiyyələrinə də ictimai nəqliyyat xidmətlərini həyata keçirməlidir. Halbuki şəhərin daxilindəki bu iki qəsəbə şəhərin orqanik bütünündə bir parçalarıdır və nəqliyyat xidməti bütün şəhəri əhatə etdiyi üçün həm qəsəbə bələdiyyələrinin bu sahədə planlaşdırması, həm şəhər bələdiyyəsinin planlaşdırması bir qarışıqlıq yaradacaq.

Bütün bunları nəzərə alaraq bələdiyyələrin quruluş meyarlarında (yəni hansı yerlərdə bələdiyyələr qurulacaq) əhali sayı və yaşayış məntəqələri arasındakı məsafə əsas meyar kimi nəzərə alınmalıdır. Azərbaycanda bələdiyyələrin sayının çox olması onların inzibati xərclərinin

ümumi xərclərdə payını artırır və nəticədə idarəetmədə səmərəsiz olur. Buna görə ölkədə bələdiyyələrin sayının azaldılması kimi məsələlər daim aktualdır.

Bələdiyyə sayının çoxluğu əhalinin sayına görə yaşayış məntəqələrinin çox olması ilə bağlıdır. Azərbaycanda mövcud inzibati bölgü və əhalinin yaşayış məntəqələri üzrə statistikasına görə son 2019-cu ilin məlumatlarına görə rayonların 42%-də rayon əhalisinin sayı 100 000 nəfərdən yuxarıdır. Şəhərlərin statistikasına gəldikdə əhalisi 50 000 nəfərə qədər olan şəhərlərin sayı ümumi şəhərdəki payı 85.89%, 20 000 nəfərə qədər olan şəhərlərin sayının ümumi şəhərlərdəki payı isə 52.65%-dir. 261 qəsəbənin 64.36%-ndə əhalinin sayı 3000 nəfərə qədərdir. Kənd yerlərinə gəldikdə isə ümumilikdə 4248 kənddən 3000 nəfərə qədər əhalisi olan kəndlərin sayı 3774 (88.4%), 2530 kənddə (59.5%) isə əhalinin sayı 1000 nəfəri keçmir.

Yerli ictimai xidmətlərin həyata keçirilməsində yaşayış məntəqəsinin sıxlığı azaldıqca xidmətlər üçün fərd başına düşən maliyyətlər də artır. Bu onu göstərir ki, məsələ yalnız böyükşəhər bələdiyyələrinin qurulması deyil, eyni zamanda inzibati bölgüdə yaşayış məntəqələrində əhali sıxlığının aşağı olması da bələdiyyələrin maliyyə vəziyyətinə mənfi təsir edir. Təbii ki, əhalisi daha az olan yerlərdə də yerli özünüidarəetmə sistemi qurulmalıdır, lakin bu bələdiyyə səviyyəsində deyil, daha fərqli bir formada quruluşu nəzərdə tuta bilər.

Bələdiyyələrin sayını azaltmaqla onların inzibati xərclərini optimallaşdırmaq da kifayət deyil, eyni zamanda maliyyə mənbələrinin potensialını da artırmaq çox vacibdir. Bu baxımdan bələdiyyələrin səlahiyyətləri genişləndirilməmişdən əvvəl böyükşəhər bələdiyyələri daxil olmaqla, bələdiyyələr demoqrafik və coğrafi reallığa əsaslananaraq ölçüləbilən obyektiv meyarlarla formalaşmalı və onların sayı optimallaşmalıdır.

Bələdiyyələrə müstəsna səlahiyyətlərin verilməsi ilə bağlı ikinci bir məsələ həmin səlahiyyətlərin həyata keçirilməsində onlar üçün təmin olunacaq maliyyə mənbələri də həmin səlahiyyətləri həyata keçirəcək səviyyədə olmalıdır. Bəzi yerli ictimai xidmətlər var ki, onlar üçün əhali ödəniş etmir. Bu baxımdan bu cür xidmətlər üzrə səlahiyyətlərin bələdiyyələrə ötürülməsi onların vəziyyətini daha da ağırlaşdıra bilər. Ona görə də bu səlahiyyətlər üzrə ayrılan maliyyə vəsaitlərinin bələdiyyələrə ötürülməsi vacibdir.

Bütün bu meyarlar əsasında demək mümkündür ki, ilk növbədə kommersiya əsaslı yerli ictimai xidmətlərin və daha çox gəlir gətirən yerli ictimai xidmətlərin bələdiyyələrə həvalə edilməsi daha çox məqsədəuyğundur. Bu kriteriyalar əsasında bələdiyyələrə ardıcılıqla indiki mərhələdə aşağıdakı səlahiyyətlərin verilməsi daha məqsədəuyğun hesab etmək olar:

- **Şəhərdaxili ictimai nəqliyyatın idarə olunması:** Bu sahədə daha çox özəl şirkətlərin bəlli bir ödəniş qarşılığında xidmətləri həyata keçirməsi bələdiyyələrə bu səlahiyyətlərin verilməsi baxımından daha əlverişlidir. Çünki, belə olan halda heç bir əlavə kapital qoyuluşu olmadan bu xidməti həyata keçirmək imkanına malik olur. Bələdiyyənin bu məsələdə funksiyası tənzimləyici və marşutları müəyyənləşdirici xarakterdə olmalıdır və bunun qarşılığında bələdiyyələrə müəyyən ödənişlər də edilir. Lakin ictimai nəqliyyat vasitələrinin bələdiyyə mülkiyyətində olması və birbaşa ictimai nəqliyyatı təşkil etməsi daha böyük gəlir mənbələrinə əlçatımlılığını təmin edə bilərdi. Şəhərlərdə nəqliyyat vasitələrinin bir hissəsi yerli icra hakimiyyətlərinin balansındadır. Gələcəkdə əgər bu xidmətlə əlaqəli səlahiyyətlər bələdiyyələrə həvalə edilsə bu nəqliyyat vasitələrinin də bələdiyyə mülkiyyətinə verilməsi bələdiyyənin maliyyə imkanlarını daha da genişləndirəcək.

- **Məişət tullantılarının idarə olunması:** Şəhərlərdə Təmizlik Departamentləri tərəfindən həyata keçirilir. Bir qayda olaraq bu vəsait Mənzil Kommunal Təsərrüfat İstehsalat Birliklərinə ayrılır. 2017-ci ilin rəqəmlərinə görə bu məbləğ 308 milyon manat təşkil etmişdir. Ayrıca məişət tullantılarının idarə olunması ilə bağlı vətəndaşlardan əlavə ödənişlərin də alınmasını nəzərə alsaq, bələdiyyələrə bu sahədə səlahiyyətlərin verilməsi məqsədəuyğun hesab edilir. İkincisi ictimai xidmətlər üzrə qurulmuş və institutlaşmış qurumlar da mövcuddur. Sadəcə həmin qurumu bələdiyyələrin tabeçiliyinə vermək lazım gələcək.
- **Yerli avtomobil yolların tikintisi və təmiri:** Əgər şəhər daxili ictimai nəqliyyata bələdiyyə həyata keçirirsə, şəhər daxili avtomobil yollarının təmiri ilə bağlı bələdiyyədən gözləntilər artacaq.

1. Azərbaycanda Yerli İctimai Xidmətləri üzrə səlahiyyətlərin Yerli Özüniidarəetmə orqanları və yerli dövlət orqanları arasında bölüşdürülməsi

İctimai xidmətlər	Bələdiyyələr		Yerli icra hakimiyyəti və ikili tabelikdə olan orqanlar	
	<i>Siyasət və tənzimləmə funksiyaları</i>	<i>İcra funksiyaları</i>	<i>Siyasət və tənzimləmə funksiyaları</i>	<i>İcra funksiyaları</i>
Şəhər/məskənin planlaşdırılması	Yoxdur	Yalnız öz mülkiyyətində olan torpaq sahələri ilə bağlı müəyyən qaydalara uyğun olmaq şərti ilə sərəncam vermək	Yerli icra hakimiyyəti tərəfindən şəhərin planının hazırlayıb təsdiq üçün Dövlət Arxitektura Komitəsinə göndərmək/	Yerli icra hakimiyyəti tərəfindən şəhər planlaşdırmasına uyğun olaraq inşaat və tikinti işləri, layihələri üçün icazə vermək və təsdiq edilməsi
Mənzil siyasəti	Yoxdur	Öz mülkiyyətində olan ərazidə şəhərin planına uyğun çox mənzilli bina tikə bilər	Şəhərin planına uyğun olaraq mənzil tikintisi üçün icazə verə bilər.	Yerli icra hakimiyyəti və yerli idarələrin qanunvericilikdə belə bir öhdəliyi mövcud deyil
Yolların təmiri və salınması	Yoxdur	Öz mülkiyyətində olan ərazilərdə yollar çəkə bilər..	Yerli icra hakimiyyəti bütün şəhər ərazisində hansı tərəflərə yol çəkməsini müəyyən edir.	Yerli icra hakimiyyəti bütün şəhər/rayon ərazisində yolların təmiri və yolların salınması üzrə səlahiyyəti vardır..
su satışı və su təchizatı ilə bağlı infrastruktur layihələrin həyata keçirilməsi	Yoxdur	Vaxtı ilə bələdiyyə mülkiyyətində olub sonrada başqa şəxslərə ögəniləşdirilən torpaq mülkiyyəti vəya hal hazırda da bələdiyyə mülkiyyəti sayılan ərazilərdə su və kanalizasiya xətlərinin çəkilməsi	Su satışı ilə bağlı qiymətlər Tarif Şurası tərəfindən müəyyənleşir. Su satışı AzərSu ASC tərəfindən həyata keçirilir. Su xətlərinin yenilənməsi, təmiri və yeni xətlərin açılması yerli icra hakimiyyəti ilə AzərSu ASC tərəfindən müəyyənleşdirilir.	Su xətlərinin yenilənməsi, yeni xətlərin salınması AzərSu tərəfindən həyata keçirilir.
Elektrik enerjisinin satışı	Yoxdur	Yoxdur	Azərenerji ASC	Yerli icra hakimiyyəti tərəfindən koordinasiya etmək şərti ilə AzerEnerji A.Ş tərəfindən həyata keçirilir
Qaz təminatı və satışı	Yoxdur	Yoxdur	Azəri Qaz QSC	Yerli icra hakimiyyəti tərəfindən koordinasiya etmək şərti ilə Azəri Qaz QSC tərəfindən həyata keçirilir

Çirkli suların idarəolunması (kanalizasiya) xidmətləri	Yoxdur	Yalnız vaxtı ilə bələdiyyə tərəfindən özəlləşən torpaqlar üzərində tikilən məhəllələrdə kanalizasiya xətlərinin salınması və ya yenilənməsi	“AzerSu” ASC	Yerli icra hakimiyyəti tərəfindən koordinasiya etmək şərti ilə Azər Su ASC tərəfindən həyata keçirilir
Bərk məişət tullantıların idarəolunması	Yalnız kənd yerlərində bələdiyyələr bu xidməti göstərə bilirlər. Lakin qanunda bu dəqiq bir bölgü aparılmamışdır.		Yerli İcra Hakimiyyətinin Temizlik Departamenti/rayon/şəhər Mənzil Kommunal Təsərrüfat İstehsalat Birliyi	
Şəhərdaxili ictimai nəqliyyat xidmətləri	Yoxdur		Marşrutların güzərgahı, rüsum və xərclər yerli icra hakimiyyəti tərəfindən tənzimlənir	Yerli icra hakimiyyətləri və özəl şirkətlər tərəfindən həyata keçirilir
Şəhərlərarası ictimai nəqliyyat və avtovağzal içi	Yoxdur	Yoxdur	Nəqliyyat Nazirliyi	Nəqliyyat Nazirliyi/özəl şirkətlər
Qəbristanlıq işləri və dəfn mərasimlərinin təşkili	Qəbristanlıq üçün yerlərin ayrılması	Qəbristanlıq sahələrinin ayrılması, yerlərin müəyyənləşdirilməsi, habelə aztəminatlı şəxslərin dəfn edilməsində maddi yardımın göstərilməsi	Yoxdur	Yoxdur
Yanğınsöndürmə xidmət	Yoxdur	Yoxdur	Fövqəladə Hallar Nazirliyi Dövlət Yanğından Mühafizə Xidməti/yerli bölmələri	Fövqəladə Hallar Nazirliyi Dövlət Yanğından Mühafizə Xidməti/yerli bölmələri
Ətraf mühitin qorunması	Yoxdur	Suyun, havanın və torpağın çirklənməsinə qarşı tədbirlərin alınması	Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi	Müvafiq Nazirliyin regional bölməsi/ infrastuktur tədbirlərində yerli icra hakimiyyəti
Bulvar, parklar və yaşıllaşdırma işləri	Dövlət proqramlarına müdaxilə etməmək şərti ilə yaşıllaşdırma işləri aparmaq, bulvarda abadlıq işləri aparmaq		Yaşıllaşdırma işləri aparmaq, bulvarda abadlıq işləri aparmaq	
Mənzil və digər yaşayış, qeyri-yasayış binaları, mədəni-tarixi abidələr və sosial məqsədli binaların təmiri və tikintisi	Binaların təmiri və tikintisi yalnız bələdiyyə mülkiyyətində olan ərazidə bələdiyyəyə aid binalarda icazə almadan apara bilər. Lakin dövlət qurumlarının balansında olan məktəb, uşaq bağçası, sosial-mədəni obyektlərin təmirində müvafiq dövlət qurumunun icazəsi ilə apara bilər. Çox mənzilli binalara xidmət		Çoxmənzilli binalara xidmət- köhnə binalarda Mənzil Kommunal Təsərrüfat Birliklərinin İstismar Sahələri və ya yeni binalarda MTK-lar xidmət göstərir. Digər binaların təmiri və tikintisi həmin binanın mülkiyyətinin hansı quruma aid olmasına görə dəyişir. Məsələn teatr binası Mədəniyyət Nazirliyinə aiddirsə mədəniyyət nazirliyi o binanın təmiri üçün məsuliyyət daşıyır. Bir çox hallarda müvafiq prosedurlara	

	bələdiyyələrin səlahiyyətində deyil. Aparılan işlər dövlət proqramında dövlət qurumları üçün nəzərdə tutulan işlərə və öhdəliklərinə müdaxilə etməməlidir.		uyğun olaraq yerli icra hakimiyyətləri də təmir tikinti işlərini həyata keçirə bilər.	
ticarət, ictimai iaşə və məişət xidmətinin təşkilinə şərait yaradılması	Yoxdur	Bələdiyyə mülkiyyətində yerlərin ayrılması	Müvafiq mərkəzi icra hakimiyyəti orqanlarının müəyyənləşdirdiyi qaydalar və tənzimləmələr mövcuddur.	Şəhər/rayon ərazisində şəhər planlaşdırması çərçivəsində yerləri ayırmaqdadır.
Qida təhlükəsizliyi və sanitariya epidemioloji işlər	Yoxdur		Azərbaycan Qida Təhlükəsizliyi Agentliyi regional bölmə, Sanitar Epidemioloji regional mərkəzlər	
Reklam xidmətləri	Yoxdur	Bələdiyyə mülkiyyətində ərazisində Reklam Agentliyi tərəfindən müəyyənləşdirilmiş və təsdiq edilmiş reklam bannerlərinin yerləşdirilməsi və ödəniş alınması	Azərbaycan Dövlət Reklam Agentliyi tərəfindən reklam standartları müəyyənləşdirilir və hazırlanan reklam materialları təsdiq olunur.	Yerli İcra Hakimiyyəti orqanları da təsdiq edilmiş reklam bannerlərini şəhər/rayon ərazisində yerləşdirə bilər.
Təhlükəsizlik xidmətləri	Yoxdur		Daxili İşlər Nazirliyi tərəfindən	

Əlavə 2: 2015-2019-cu illərdə Azərbaycanda bələdiyyələrin xərcləmələri

Xərc növü	İzahat	2015	2016	2017	2018	2019
Cəmi xərclər	Min manatla	30882,50	31328,60	35711,50	35995,90	36378,80
İnzibati xərclər (ofisin saxlanması, əmək haqqı)	Min manatla	16959,40	18984,60	21092,70	20772,40	22311,10
	Məcmu gəlirlərdə payı (%-lə)	54,92	60,60	59,06	57,71	61,33
Mənzil, abadlıq-quruculuq və infrastruktur işlərə xərcləmələr	Min manatla	7208,60	5652,80	7146,20	7164,20	6322,20
	Məcmu gəlirlərdə payı (%-lə)	23,34	18,04	20,01	19,90	17,38
Avtomobil yollarının salınması	Min manatla	2766,80	2183,40	2588,10	2205,00	2521,10
	Məcmu gəlirlərdə payı (%-lə)	8,96	6,97	7,25	6,13	6,93
Digər xərcləmələr	Min manatla	3947,70	4507,80	4884,50	5854,30	5224,40
	Məcmu gəlirlərdə payı (%-lə)	12,78	14,39	13,68	16,26	14,36

Mənbə: Azərbaycan Dövlət Statistika Komitəsi, Bələdiyyə Orqanının büdcəsinin İcrasına dair Statistik Bülletenlər

Cədvəl 3: Azərbaycanada bələdiyyələrin məcmu gəlirləri və makro-iqtisadi göstəricilərdə payı

Yıllar	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Cəmi gəlirlər (min AZN)	34 110,1	35 860,5	47 209,7	49065,7	30803,9	31617,2	36079,4	35973,7	36381,8
ÜDM (milyon AZN)	52082,0	54743,7	58182,0	59014,1	54380,0	60425,2	70337,8	80092,0	81681,0
ÜDM-də payı (%)	0,065	0,066	0,082	0,083	0,056	0,052	0,051	0,045	0,044
Büdcə gəlirləri (milyon AZN)	15941,2	17416,453	19143,492	18400,6	17498,0	17505,7	16516,7	22508,9	23168,0
Dövlət büdcəsində payı (%)	0,21	0,20	0,25	0,26	0,17	0,18	0,21	0,16	0,15

Tablo 4: Unitar dövlət strukturuna malik olan keçmiş post sovet ölkələrində yerli özünüidarəetmə gəlirlərinin makro-iqtisadi göstəricidə payı

	ÜDM-də payı (%)	Büdcə gəlirlərində payı %	Mərkəzi hakimiyyətin transferlərinin bələdiyyə gəlirlərində payı (məqsədsiz transferlər)
Belarus (2013)	0,62	1,49	30,45
Ermənistan (2014)	2,5	8,9	48,5
Gürcüstan (2014)	4,3	19,73	66,5
Moldova (2011)	9,3	25	56
Qırğızıstan (2011)	3,9	13,3	29,2